

M. Foucault: dues imatges del temps

PAU FRAU BURON (*Universitat de les Illes Balears*)

L'objectiu d'aquest escrit és mostrar com la noció del temps a l'antiguitat, pensat i organitzat al voltant de la metàfora del cicle de les estacions de la naturalesa, permetia pensar la vida. Per contra, a la modernitat, el temps organitzat al voltant de tecnologies com el rellotge, el calendari, etc. és a dir, «el temps disciplinari», suposarà un canvi, una forma de pensar la vida com un «calendari». Per mostrar aquest fet, utilitzarem dos textos de M. Foucault.

M. Foucault entenia la seva activitat investigadora fonamentalment com una ontologia del present. Així, l'arqueologia i la genealogia varen ser activitats dirigides a mostrar els elements que el constitueixen. Dins d'aquest context d'investigació Foucault va deixar molts materials i alguns ens poden servir per obrir una discussió sobre el terme que ens ocupa en aquest col·loqui, com és el tema del calendari o l'organització del temps. He escollit dos textos: el primer correspon al curs de 1981-82 al *College de France* sobre l'hermenèutica del subjecte¹ i el segon del treball de 1973 *Surveiller et Punir*². Aquests textos mostren més o menys directament les diferències entre el subjecte antic i el subjecte modern pel que fa la forma de pensar el temps de la vida. Al primer text hi trobem la concepció del temps de la vida del subjecte antic, que apareix dins del context de l'estudi de les pràctiques antigues de l'entrenament de la mort o *melete thanatou*, i al segon text hi trobem la concepció del temps de la vida del subjecte modern, que apareix dins del context de l'estudi dels dispositius disciplinaris de les noves institucions socials en el segle XVII.

En el primer dels textos de 1982, en el context de l'estudi de les pràctiques espirituals a l'antiguitat, relacionades amb l'exercici de la filosofia com a forma de vida, Foucault aborda les pràctiques de «cura de si» com a procediment per un accés a la veritat, i analitza un dels exercicis anomenat *melete thanatou* o exercici de la mort. Aquest exercici, segons l'autor, no consistia tant en una preparació per a la mort com un exercici de mort. No és, diu, un exercici

1. M. FOUCAULT, *La hermenèutica del sujeto*, Madrid: Akal, 2005, p. 464-465.

2. M. FOUCAULT, *Surveiller et punir*, Paris: Gallimard, 1975, p. 160-178.

recordatori del fet que estem destinats a morir sinó més aviat és una manera de fer que la mort sempre sigui actual en la vida. Aquest exercici, molt present en els estoics, tendeix a fer que l'individu visqui cada dia com si fos el darrer. Per comprendre'l, hem de prestar atenció a les correspondències tradicionalment establertes entre els diferents cicles del temps. Així, els moments del dia des de l'alba fins el crepuscle es posen en relació simbòlica amb les estacions de l'any, de la primavera a l'hivern, i aquestes estacions es relacionen a la vegada amb les edats de la vida, des de la infància fins a la vellesa. L'exercici de la mort³ consisteix a viure la llarga duració de la vida com si fos tan breu com una jornada, i a viure cada dia com si la vida sencera estigués continguda en ell. Cada matí hem d'estar a la infància de la vida, però viure tota la duració del dia com si la nit fos el moment de la mort. Aquest exercici mostra que la vida i la mort eren pensades així a l'antiguitat des de la metàfora del *macro* cicle de les estacions de la naturalesa (temps de la vida com a quatre estacions) i el *micro* cicle del dia i la nit (alternança de vida i mort).

En el segon text, *Surveiller et punir*, Foucault estudia les formes d'organització que sorgeixen a finals del segle XVII, un període en què totes les institucions socials s'estaven transformant respecte de les formes en la societat agrícola. El treball es du a la fàbrica, la salut a l'hospital, l'educació a l'escola, la delinqüència a la presó, la guerra a l'exèrcit. La tesi és que en totes elles hi trobem el mateixos dispositius disciplinaris. Les disciplines són una sèrie de tècniques i procediments que actuen directament sobre els cossos, en els contextos de l'economia i la política. La disciplina, per a Foucault, té dos objectius: per un costat busca augmentar les forces del cos en termes econòmics d'utilitat, d'eficàcia, de productivitat; per l'altre, busca disminuir les resistències en termes polítics d'obediència. D'aquesta manera la societat disciplinada construeix un nou tipus de subjecte, l'individu «útil» i «dòcil». Amb la capacitat d'adaptar-se als requeriments i exigències de la forma de producció industrial. En la part III, capítol primer del llibre, que porta per títol *Les corps dociles*, Foucault duu a terme un estudi de la disciplina. Des del pla de la utilitat, les disciplines reconfiguren tres aspectes bàsics: l'espai, el temps i l'activitat dels individus.

3. Vegeu SÈNECA, *Epístoles morals a Lucili*, I, 12.

Dins d'aquest capítol, Foucault exposa algunes tesis: parla de la reconfiguració de l'espai que correspon al que ell ha anomenat *l'art des repartitions*, destinat a fer que l'espai esdevingui intel·ligible, organitzat, i productiu, i parla de la reconfiguració del temps. Utilitza el terme «temps disciplinari» per al·ludir a la temporalitat característica d'un poder que, mitjançant la submissió dels cossos als dispositius disciplinaris, constitueix l'individu modelant-lo de tal manera que els seus moviments i ritmes responguin a se subordinin a les necessitats temporals de la producció econòmica. Això suposa una altra visió del temps si ho comparem amb la que es tenia a l'antiguitat.

A la modernitat, segons Foucault, s'inaugura el «temps disciplinari» i «l'espai disciplinari». ¿Quins són els mètodes o les tècniques disciplinàries de la modernitat? La distribució dels cossos dins l'espai mitjançant tècniques de clausura, divisió i zonificació, i assignant una funció específica i la seva inscripció a una sèrie que estableix rangs i classificacions. D'aquesta forma, cada cos pot ser individualitzat, observat, analitzat i registrat. Com a resultat s'obté una multiplicitat d'individus ordenada, controlada i útil. El control de l'activitat es basa en una nova economia del temps. A través de l'establiment d'una rítmica del temps, és a dir, controlant, cronometrants, mitjançant unes tecnologies com el rellotge, el cronòmetre, s'aconsegueix un temps útil i de qualitat. Un temps que pot caracteritzar-se per la seva exactitud, aplicabilitat i regularitat. El temps disciplinari és un programa, «un calendari» que organitza l'acte dels individus, els descomposa en diversos elements assignant a cada un, una duració i un ordre dintre d'una successió cronològica. El control de l'activitat dels individus és dut a terme a través d'una descomposició, fraccionament i subordinació al temps.

El temps disciplinari adquireix un nou caire, ja no és el temps pensat des del cicle de les estacions, sinó més aviat un temps regit pels calendaris, rellotges i cronòmetres, els quals imposaran dues característiques als individus: la puntualitat i la regularitat. El temps disciplinari, que ja existia per altra banda als monestirs i organitzava la vida religiosa, es construirà a partir d'un procés de segmentació: horaris d'entrada i sortida, duració de les tasques, temps de descans, duració dels processos de treball a la fàbrica, de l'ensenyament a l'escola o el mateix temps de condemna en el sistema de la presó. «*Le temps mesuré et payé doit être aussi un temps sans impureté ni défaut un temps de bonne qualité, tout au long duquel*

le corps reste appliqué à son exercice. L'exactitude et l'application sont, avec la régularité, les vertus fondamentales du temps disciplinaire»⁴.

Pel que fa a «l'espai disciplinari», l'arquitectura de la modernitat mostra que els edificis són tancats i separen l'interior de l'exterior mitjançant murs i reixes. El col·legi, la fàbrica, l'hospital i la presó mostren les mateixes característiques. Dins dels edificis hi trobem una divisió i a cada lloc se li assigna una funció. L'espai es converteix així en un classificador dels individus. Els diferents espais dividits i organitzats expressen també les relacions jeràrquiques des d'on s'exerceixen el control i el poder.

Una vegada feta aquesta breu presentació dels dos textos i les referències al temps que hi trobem, m'agradaria reflexionar sobre com és pensat el temps de la vida a l'antiguitat i comparar-lo a com és pensat a la modernitat. La noció de *melete thanatou* mostra una concepció del temps de la vida pensada des de la metàfora de les estacions de la naturalesa. Les estacions de la naturalesa s'identifiquen amb les estacions del procés de la vida; una forma de pensar el temps amb imatges, és a dir, una experiència vivencial del temps directament lligada a l'observació i relacionada a un mode de producció agrari. La vida segueix el calendari de la naturalesa: uns cicles de naixement, creixement, decadència i mort. Pensar la vida és, per tant, pensar el procés del cicle, i la mort està present sempre en aquest cicle.

Així doncs, amb l'adveniment de la modernitat, i com mostra l'anàlisi de Foucault, la forma de pensar el temps ha canviat. El temps de la vida ja no es pensa a partir del calendari del cicle de la naturalesa, sinó a partir d'un calendari reconfigurat (la disciplina també entra en el temps de la vida). Un calendari construït a partir de l'abstracció, estandardització i matematització, és a dir, una mecanització del temps. El calendari modern comparteix així les mateixes característiques que les institucions modernes. El temps, igual que l'espai, ha esdevingut intel·ligible, organitzat i productiu. L'individu dòcil i obedient segueix l'agenda diària, setmanal, anual per aconseguir la màxima eficàcia i productivitat.

4. M. FOUCAULT, *Surveiller et punir*, p. 177.